

cipium vel finis ab operante intentus. Unde, cum ait *non bene fieri quod sine dilectione fit*, perinde est ac si diceret quod non fit dilectioni consentaneum, aut quod fit a dilectione alienum. Cum vero ait voluntatem sine charitate totam esse vitiosam cupiditatem, potest etiam exponi de voluntate ipsa, non de singulis actibus ejus, et tota dicatur esse vitiosa cupiditas morali modo, non rigore physico, quia voluntas destituta charitate vincitur vitiosa cupiditate regulariter, esto possit interdum bene operari ex amore honesti sine relatione charitatis, ut latius in tractatu de Gratia dicemus. Aliqui vero exponunt Augustinum ut in illis locis nomine charitatis non intelligat virtutem infusam theologicam, sed generalem affectum boni honesti, seu recte operandi propter justitiam ipsam. Verumtamen in dicto cap. 18 de liber. Arb., et 26 de Grat. Christi, aperte loquitur de illa charitate cujus est illud præceptum Christi: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem*, Joann. 13; et illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut te ipsum*, Deut. 6, Marc. 12. Item loquitur de illa charitate de qua Petrus dixit, quod *operit multitudinem peccatorum*, 1 Petri 4, et de qua Joannes loquitur cum dicit: *Diligamus invicem, quia charitas ex Deo est*. Hæc enim ibi adducit Augustinus ut explicet de qua charitate loquatur. Alium locum retractationum hactenus non inveni; sed hæc nunc de Augustino sufficiant.

14. Ad rationem respondetur cum D. Thoma, quem Soto et alii imitantur, finem præcepti non cadere sub præceptum. Et ideo licet Deus intendat maxime ut ex charitate operemur, non tamen id nobis præcipit in omnibus operibus, nec per singula præcepta, sed solum per speciale præceptum charitatis, quod suis temporibus servandum est, ideoque extra illam necessitatem specialem poterit non solum lex naturalis, sed etiam supernaturalis sine illo modo servari. Sic enim peccator christianus, credendo, præceptum fidei implet, licet ex charitate non credat, et finem proxime a Deo intentum per illud præceptum assequitur, nam hic includitur in ipso præcepto, licet extrinsecum seu remotum non assequatur, et idem est de aliis præceptis.

CAPUT XII.

UTRUM LEX NATURALIS NON SOLUM PROHIBEAT ALIQUOS ACTUS, SED ETIAM IRRITET CONTRARIOS.

1. *Permissionem non habere locum in lege naturali.* — Tractando de obligatione legis naturalis, consequenter explicuimus fere omnes effectus qui solent legi in communi attribui; nam constat ex dictis hoc jus quædam bona præcipere, mala prohibere; permissionem autem aut punitionem proprie non habere locum in illo. Quia licet ex transgressione naturalis juris sequatur reatus pœnæ in ordine ad divinam providentiam et justitiam, ad quam spectat pœnam illam taxare; nihilominus ratio naturalis non potest illam pœnam definire, et ideo talis ac tanta proprie non sequitur ex imperio alicujus legis mere naturalis, sed sequitur ille reatus ex naturali et intrinseca conditione culpæ, ita ut licet pœna non esset per legem determinata, arbitrio competentis judicis puniri posset. Unde fit ut neque propria permissio locum habeat in hoc jure, quia nihil quod de se malum sit permittit licite fieri, ut per se constat, quia hoc repugnat actioni intrinsece ac per se malæ: nec etiam permittit fieri impune, eo modo quo pœna potest ex hoc jure sequi, scilicet, quoad reatum, quia nunquam impedit, aut de se impedire potest reatum pœnæ. Quod si dicatur hoc jus permittere vel indifferentia quæ non prohibet, vel bona quæ approbat, licet non præcipiat, neutra est propria permissio legalis (ut sic dicam), quia prior est pura negatio: dicitur enim opus indifferens quod nec præcipitur, nec prohibetur, nec etiam approbatur: posterior vero est plus quam permissio, quia est positiva concessio, ut supra tactum est, et infra tractando de Jure gentium latius dicitur. Quod si in his materiis consideretur jus naturale, quatenus disponit quomodo præstandæ sint ut honeste et sine macula fiant; jam illud pertinet ad legem præcipientem unum modum, et vetantem alium, ut in superioribus etiam tactum est, et ideo de his effectibus nihil addendum occurrit.

2. *Difficultatis ratio.* — Solum ergo superest inquirendum quando et quomodo possit jus naturale habere vim non solum obligandi, seu prohibendi, sed etiam irritandi actum qui contra talem obligationem fit. Quod dubium præcipue habet locum in præceptis negativis: extendi vero potest ad affirmativa, quatenus

ex consequenti prohibent contraria eorum quæ præcipiunt: ratio autem dubitandi est, quia irritare non est præcipere, sed facere; jus autem naturale, ut sic, solum videtur habere vim præcipiendi, non vero tollendi dominium, verbi gratia, vel faciendi aliquid simile. Confirmari potest inductione: nam jus naturæ prohibet contrahere matrimonium post factum votum castitatis, vel post promissionem sponsalium factam alteri, et tamen matrimonium validum est: prohibet etiam lex naturæ vendere rem ultra justum pretium, et nihilominus talis venditio non est irrita ipso jure naturæ: ergo idem erit in omnibus similibus. Nam efficacia juris naturæ eadem est in omnibus, neque peculiaria verba habet per quæ prohibeat, ut propter illorum diversitatem dicamus aliquando irritare, et non semper, ut dici potest in jure positivo.

3. *Actus factos contra jus naturæ non solum esse prævios, sed aliquando irritos.* — Nihilominus certum est actus factos contra jus naturale, aliquando non solum malos, sed etiam irritos esse. Hoc tanquam certum supponunt auctores in pluribus quæstionibus quas in particulari tractant, ut an talis actus, verbi gratia, contractus factus ex metu, violentia, dolo, vel cum alia conditione simili, sit nullus jure naturæ, vel tantum positivo; supponunt ergo ex utroque capite posse habere nullitatem. Probat deinde exemplis: nam secundum matrimonium factum vivente priori conjugate ex jure naturæ nullum est. Idem est verum de matrimonio, verbi gratia, inter fratres, et adhuc certius inter patrem et filiam: contractus etiam usurarius jure naturæ irritus seu nullus est quoad usuræ obligationem: idem est de contractu facto per dolum gravem, et similia sunt multa. Ut autem rationem reddamus, et priores objectiones solvamus, oportet regulam aliquam assignare ad cognoscendum quando actus prohibitus jure naturæ validus vel irritus sit: nam utrumque posse accidere ostendunt adducta exempla: differentia autem non potest sumi ex verbis legis, ut recte obiectum est: unde ergo illam sumemus.

4. *Regule ad dignoscendum quando actus jure naturæ sunt irriti.* — *Prima regula.* — Duæ regulæ præcipue occurrunt. Prima est, quando actus prohibetur jure naturæ ob defectum potestatis, vel ob materiæ incapacitatem, tunc actus est nullus et irritus ex natura sua. Hoc ostendit exemplum illud de secundo matrimonio, et in universum de donatione ejusdem rei facta post priorem validam et

permanentem: est enim nulla, quia ille qui secundo donat vel tradit, jam non habet potestatem in talem rem. Unde intelligetur differentia inter traditionem factam post priorem traditionem, vel tantum post priorem promissionem: cum enim utraque sit contra jus naturæ, una est valida, et non alia, quia prior traditio abstulit dominium, et ita etiam abstulit potestatem: promissio vero non tollit dominium, et ideo non tollit potestatem, quamvis obliget ad utendum illa tali modo. Eadem ratione, contractus seu consensus per dolum substantialem (ut sic dicam) extortus, nullus est jure naturæ, quia dolus impedit verum consensum, et causat involuntarium: sine voluntate autem non potest contractus humanus perfici, et sic de aliis. Ex quibus facilis est ratio regulæ, quia in his et similibus casibus tollitur principium substantiale (ut sic dicam) valoris actus, quod est potestas moralis, id est, quæ habeat adjunctam sufficientem voluntatem: sine potestate autem et voluntate non est actus validus.

5. *Secunda regula.* — Secunda regula est quando actus prohibetur propter indecentiam, vel turpitudinem in materia ejus inventam; tunc etiam est irritus quando eadem turpitudine durat in ipso effectu, vel, ut jurista loquuntur, quando habet causam perpetuam. Hanc regulam sumo a simili ex Glossa in Clement., 1 de Jure patronat., verb. *Inhibentes*, in fine; et ex Glossa in cap. *Vides*, dist. 10; Decio, in cap. 2 de Testib., et aliis quos refert Covarr. in 4 Decret., 2 part., cap. 6, in princ., n. 6, et colligitur ex lege *Si stipulor*, de verbo Obligat: *Quod leges* (inquit) *fieri prohibent, si perpetuam causam servaturum est, cessat obligatio, ut si sororem sibi nupturam aliquis stipuletur*. Ubi Glossa advertit talem promissionem esse irritam ipso jure naturæ. Et ita confirmatur regula exemplo positivo de matrimonio contracto inter consanguineos in primo gradu: nam ibi non deest potestas, id est, dominium sui ad se tradendum in matrimonium, nec deest voluntas, quantum est ex parte contrahentium: tamen illa naturalis indecentia, quæ facit tale matrimonium esse prohibitum, perpetuo durat si matrimonium tale duret: ideo etiam duratio ipsa prohibita est, et hoc est esse irritam. Idem cernitur in exemplo de usura, quæ prohibita est quia injusta: quæ injustitia tam invenitur in retentione lucri accepti quam in acceptione, et ideo prohibitio illa irritans est: unde etiam constat ratio clara, quia si valor actus sit contra jus

naturæ a nemine fieri potest, cum jus superioris resistat: in illo autem casu valor ipse est contra jus naturæ, quia habet eandem causam turpitudinis; ergo non potest talis valor subsistere; ergo est irritus talis actus. Unde potest considerari differentia inter hanc regulam et præcedentem, quod in priori actus prohibetur quia pravus, et nullus est ex defectu potestatis: in hac vero posteriori actus fit nullus ratione intrinsecæ malitiæ perpetuæ, ac subinde per ipsam prohibitionem, quia alias potestas absoluta circa talem materiam non deerat.

6. *Quando actus, licet prohibitus jure naturæ, non est irritus.*—Extra hos autem casus, quamvis jus naturæ prohibeat actum, non irritabit effectum ejus, quia si supponatur potestas sufficiens ad talem effectum, et alioqui possit effectus durare absque turpitudine, et cum honesto usu, non est cur invalidus sit. Id optime declaratur in matrimonio facto contra votum simplex castitatis: nam illud votum non abstulit, sed ligavit potestatem quam homo habet in corpus suum: et alioqui matrimonium contra illud contractum, quatenus est actualis traditio, habet majorem quamdam efficaciam quam promissio, et potest etiam habere honestum usum, saltem reddendo et non petendo debitum; ergo recte potest esse validum. Venditio item injusta relinquit quidem perpetuam obligationem restituendi excessum pretii; quod si fiat, cessat omnis turpitudine in valore et perpetuitate talis contractus, et ideo non est cur simpliciter irritus sit. Et ita patet responsio ad objectiones factas. In quibus etiam exemplis considerari potest prohibitionem non esse quasi directam, vel absolutam de substantia talis actus, sed vel provenire ex aliqua generali lege, ut est servare votum, vel solum esse de tali modo seu excessu, et ideo mirum non esse quod actum non irritet.

CAPUT XIII.

UTRUM PRÆCEPTA LEGIS NATURÆ DE SE ET AB INTRINSECO IMMUTABILIA SINT.

1. *Sensus questionis expenditur, et explicatur de qua immutabilitate sit sermo.*—Hactenus substantiam et obligationem legis naturalis explicuimus; reliquum est ut de illius firmitate vel immutabilitate dicamus. Duplex autem mutatio potest intelligi in aliqua lege, scilicet, vel per additionem, vel per ablationem seu diminutionem. Hic autem non est

sermo de ea additione, quia illa non est mutatio quando prior lex integra manet, sed est perfectio extensiva conferens ad utilitatem humanam, ut dixit D. Thomas, q. 94, art. 5, et sic Ulpianus, l. *Jus civile*, ff. de Just. et jure, ait jus civile constitui addendo aliqua juri naturali: imo et jus divinum multa addidit juri naturæ, et jus canonicum utrique. Nam, ut infra videbimus, humana jura multa determinant quæ per jus naturæ aut divinum determinata non sunt, nec convenienter determinari potuerunt. Tractamus ergo de propria mutatione quæ fit per ablationem legis, vel obligationis ejus. Hæc autem mutatio dupliciter solet in rebus accidere, nimirum, vel per mutationem rei ab intrinseco deficientis, vel per extrinsecus factam virtute alicujus agentis habentis potestatem. Et uterque modus potest ad legem applicari: nam interdum res per seipsam deficit, quia ex utili fit noxia, vel ex rationabili fit irrationabilis: aliquando vero tollitur per superiorem, ut in legibus positivis postea videbimus. Et utraque istarum mutationum contingit, vel absolute et universaliter in tota lege, et dicitur abrogatio legis: vel in particulari, et dicitur dispensatio vel particularis relaxatio. De his ergo omnibus modis mutationum potest inquiri circa legem naturalem: in hoc autem capite solum de mutatione ab intrinseco dicemus: in sequentibus autem inquiremus de mutationibus ab extrinsecis agentibus.

2. *Resolutio.—Legem naturalem per seipsam nec deficere nec mutari posse, neque in universali neque in particulari.*—Dico igitur, proprie loquendo, legem naturalem per seipsam desinere non posse vel mutari, neque in universali neque in particulari, manente natura rationali cum usu rationis et libertatis. Semper enim hæc hypothesis præintelligitur et supponitur: nam cum lex naturalis sit veluti proprietas hujus naturæ, si illa de medio tolleretur, tolleretur etiam lex naturalis quoad existentiam suam, et maneret tantum secundum esse essentialis seu possibile objective in mente Dei, sicut et ipsa rationalis natura. Imo tunc etiam lex æterna non haberet rationem propriæ legis, quia non esset cui Deus præcipere: oportet ergo naturam rationalem supponi, et sic dicemus non posse legem naturalem, vel in totum vel in parte per sese deficere aut mutari. Ita sumitur ex divo Thoma 1. 2, q. 94, art. 4 et 5, et q. 100, art. 8, et 2. 2, q. 66, art. 2, ad 1, et q. 104, art. 4, ad 2; Vincentio in Specul. moral., lib. 1, part. 2,

dist. 3, et aliis quos capite sequenti et 15 referam. Item ex Augustino, lib. 83 Quæstion., q. 53, et lib. de vera Relig., cap. 31, et lib. 1 de lib. Arb., cap. 6. Item ex Lactantio, lib. 6 de vero Cultu, c. 8, et ex Aristotele, 5 Ethicor., cap. 7; Cicerone, lib. 1 et 2 de Lege, et 3 de Repub., et ex § *Sedet*, Instit. de Jur. natur. Probatur autem primo, quia hoc jus naturale vel consideratur in Deo vel in homine: prout est in homine mutari non potest, quia est intrinseca proprietas necessario fluens ex tali natura, quia talis est, vel (ut alii volunt) est ipsa rationalis natura; ergo repugnat, manente tali natura apta ad utendum ratione, auferri legem naturalem. Si vero consideretur hæc lex ut est in Deo, supra ostensum est non posse auferri non solum a judicio divini intellectus, verum etiam neque a voluntate qua vult vel talia bona præcipere, vel talia mala vitare.

3. Secundo, argumentor in hunc modum, quia nulla lex deficit per seipsam sine revocatione legislatoris, nisi vel quia non erat perpetua, sed pro tempore certo, quo finito ipsa etiam finitur et desinit esse; vel quia in materia fit aliqua mutatio, ratione cujus lex sit irrationabilis et injusta, cum antea esset justa et prudens. Quia si lex indefinite ac sine termino posita erat, et ex parte materiæ non est facta mutatio, non potest intelligi quomodo per seipsam cesset lex, manente objecto et subjecto ejus, cum ex parte legislatoris non auferatur, ut supponimus. At neuter illorum modorum habet locum in jure naturali. De priori patet, quia leges ejus sunt necessariae et perpetuæ veritatis: complectitur enim hoc jus (ut supra dixi) principia morum per se nota, et omnes ac solas conclusiones quæ ex illis necessaria illatione inferuntur, sive proxime, sive per plures illationes: omnia autem hæc perpetuæ veritatis sunt; quia veritas principiorum non subsistit sine veritate talium conclusionum, et principia ipsa ex terminis necessaria sunt; ergo in omnibus his præceptis est perpetuitas; non ergo possunt desinere per solum lapsum temporis. Altera vero pars ex eodem principio facile ostenditur, quia judicium quod necessario colligitur ex principiis per se notis nunquam potest esse falsum; ergo nec potest esse irrationabile vel imprudens: sed omne judicium legis naturalis tale est, ut vel sit de principiis per se notis, vel ex illis necessario inferatur: ergo quantumvis res varientur, judicium legis naturalis variari non poterit.

4. Tertio, fit alia inductio distinguendo in hoc jure præcepta affirmativa et negativa, et ostendendo neutrum genus talium præceptorum posse per se cessare, aut desinere obligare. Nam imprimis præcepta negativa prohibent res per se et intrinsece malas, et ideo obligant semper et pro semper; tum ratione suæ formæ, quia negatio omnia destruit, tum etiam quia quod per se malum est, semper et ubique vitandum est: eadem ergo ratione non possunt talia præcepta per se desinere, quia non potest res per se mala desinere esse mala. Affirmativa vero præcepta, licet semper obligent, non tamen pro semper; et ideo potest hujusmodi præceptum, licet naturale sit, uno tempore obligare et non in alio, seu in una occasione et non in alia; non tamen propterea recipit mutationem, quia hæc est illius natura, et (ut sic dicam) a principio fertur pro talibus occasionibus, vel sub talibus conditionibus, et non pro aliis. Nihilominus tamen semper retinet suam vim, semper obligat, licet non pro semper: sicut præceptum confessionis, verbi gratia, licet pro hoc mense non obliget, et pro tempore Quadragesimæ obliget, non ideo mutatur, sed de se idem semper permanet. Et declaratur amplius: nam præcepta affirmativa legis naturalis solum obligant pro illis occasionibus, in quibus omissio talis actus esset per se et intrinsece mala: ergo sicut illa omissio non potest non esse mala: ita neque obligatio affirmativi præcepti ad actum illi omissioni contrarium potest per se desinere aut mutari: ergo tale præceptum necessario semper obligat pro suo tempore, et consequenter semper etiam obligat ad non habendum contrarium propositum, seu ad odediendum saltem in animi præparatione.

5. Quarto, declaratur et confirmatur hæc veritas expediendo objectionem quæ hic fieri potest. Dicit enim Aristoteles, 5 Ethic., cap. 7, justum naturale, seu natura constans, non omne mutabile esse, aliquando vero posse esse mutationi obnoxium. Quod etiam tradit divus Thomas 1. 2, quæst. 94, art. 5, dicens legem naturæ quoad prima principia omnino esse immutabilem, quoad conclusiones autem ut plurimum non mutari, in aliquo tamen casu, et in paucioribus mutari, propter particulares causas occurrentes. Confirmat hoc D. Thomas exemplo legis naturalis præcipientis depositum reddi suo domino petenti, quæ non obligat in casu in quo depositum petitur ad damnificandam rempublicam. Et simile esse potest de præcepto naturali servandi secretum, quod

negativum est, et tamen violari potest si ad defensionem reipublicæ vel innocentis sit necessarium. Præceptum item *Non occides* naturale est, et tamen in propriam defensionem licitum est occidere. Difficilius exemplum esse potest de præcepto non contrahendi matrimonium cum sorore vel matre, quod naturale est, et tamen in casu necessitatis generationis humanæ non obligat, ut de facto contigit in principio creationis, ut ex materia de Matrimonio constat. Ratione denique hoc confirmat D. Thomas, quia certior est scientia speculativa et naturalis, quam moralis et practica, et nihilominus in scientia physica et naturali, licet universalia principia non deficiant, conclusiones etiam necessariæ interdum deficiunt: ergo idem poterit accidere in moralibus, atque ita poterit jus naturale mutationem pati. Probatur consequentia a paritate rationis, quia sicut materia physica est mutabilis, ita etiam res humanæ, quæ sunt materia juris naturalis, multo magis mutabiles sunt: ergo etiam ipsum jus mutabile est: nam sicut ex materia sumit speciem, ita illius conditionem imitatur et participat.

6. *Quomodo sit immutabilis lex naturalis, item in quo subire potest mutationem.* — Hæc vero omnia recte explicata potius confirmant assertionem. Est ergo considerandum ea quæ consistunt in quadam adæquatione et quasi relatione, dupliciter posse mutari vel quasi mutari, seu desinere esse, scilicet, vel intrinsece per mutationem sui, ut pater desinit esse pater si moriatur: vel extrinsece tantum per mutationem alterius, quomodo pater desinit esse pater per mortem filii, quæ desinitio in patre non est mutatio, sed per modum mutationis a nobis concipitur, vel significatur. In lege ergo positiva contingit mutatio priori modo, quia tolli potest: in lege autem naturali minime, sed solum secundo modo, per mutationem materiæ contingit, ut actio subtrahatur ab obligatione legis naturalis, non quia lex tollatur, vel minuatur: semper enim eo modo obligat et obligavit; sed quia ipsa materia legis mutatur, ut statim patebit in exemplis adductis. Unde ulterius considerandum est legem naturalem, cum per se non sit scripta in tabulis vel membranis, sed in mentibus, non semper dictari in mente illis verbis generalibus, vel indefinitis, quibus a nobis ore profertur vel scribitur; ut, verbi gratia, lex de reddendo deposito, quatenus naturalis, non ita simpliciter et absolute in mente judicatur, sed cum limitatione et circumspectione: dictat enim ratio

reddendum esse depositum jure et rationabiliter petenti, vel nisi ratio defensionis justæ, vel reipublicæ, vel propria, vel innocentis obstet. Communiter autem solet illa lex illis tantum verbis proferri: *Reddendum est depositum*, quia cætera subintelliguntur, nec in forma legis humano modo positæ omnia declarari possunt.

7. *Explicantur D. Thomas et Aristoteles mutationem admittentes in præceptis naturæ.* — Quando ergo divus Thomas cum Aristotele ait aliqua præcepta legis naturalis mutari vel deficiere, aut exceptionem pati in paucioribus, seu in casu, loquitur de mutatione impropria per solam denominationem extrinsecam ratione mutationis quæ in materia fit, ut ex eodem sumitur dicta questione centesima, articulo octavo, et quoad hoc differentiam constituit inter quædam præcepta naturalia respectu aliorum, vel respectu principiorum universaliorum. Nam quædam versantur in materia, quæ non recipit mutationem vel limitationem, ut est, vel generale principium, *Non sunt facienda mala*, vel interdum particulare præceptum, ut, *non est mentiendum*: alia vero sunt quæ ex parte materiæ mutationes recipere possunt, et ideo limitationem, vel quasi exceptionem admittunt: unde sæpe loquimur de his præceptis ac si essent proposita per absoluta verba, sub quibus patiuntur exceptionem, quia non satis declarant ipsum præceptum naturale prout in se est. Sic enim præceptum in se spectatum nullam exceptionem patitur, quia ratio ipsa naturalis dictat hoc debere fieri tali vel tali modo, et non aliter, vel concurrentibus talibus circumstantiis, et non absque illis. Imo, interdum mutatis circumstantiis, non solum non obligat naturale præceptum ad faciendum aliquid, verbi gratia, ad reddendum depositum, sed etiam obligat ad non faciendum.

8. Et ita facile declaratur exemplum de deposito: nam licet in hoc casu reddendum non sit, non propterea naturale præceptum mutatur: nam a principio non fuit positum pro illo casu, sed pro aliis quos recta ratio dictat; sicut qui non implet promissionem, quia res notabiliter mutata sunt, non mutatur ipse, nec lex fidelitatis servandæ mutatur, sed mutata est materia: tamen a principio illa mutatio fuit virtute excepta per conditionem in ipsa promissione subintellectam, et ita non est vera, vel intrinseca mutatio, sed apparens, et per extrinsecam denominationem. Idem ergo est de deposito, etiamsi deposito adjungatur promissio

sio reddendi illud, ut est apud Augustinum, Psalmo 5, et habetur in capite *Ne quis*, 22 questione 2. Idemque cum proportionem est de præcepto naturali servandi secretum: nam secretum est quasi depositum quod custodiendum datur, et accipitur sub promissione servandi sine damno et injuria tertii: nam hæc conditio necessario subintelligitur, ut promissio licita sit. Loquimur autem de naturali secreto: nam sigillum confessionis altiore habet obligationem. Denique idem est de quinto præcepto Decalogi, *Non occides*, quod, ut naturale est, includit plures conditiones, scilicet, non occides propria auctoritate et aggreduendo, de quibus in sua materia dicendum est, et capite decimo-quinto aliqua attingemus. De ultimo vero exemplo, quod obscurius est, dicam capite sequenti.

9. Ad rationem respondeo admittendo similitudinem ex conclusionibus physicis sumptam cum proportionem. Nam propositiones physice, licet dicantur interdum deficere, tamen ut conclusiones scientificæ sunt non deficiunt, quia ut sic non absolute inferuntur, sed cum limitatione, utique a talibus causis per se hoc provenire, nisi impediatur; et sic etiam in præsentem naturale præceptum (ut dixi) non absolute præcipit in tali materia, verbi gratia, reddendum est depositum, sed subintellectis debitis circumstantiis, ut satis explicatum est: solum enim hoc modo inferuntur tales conclusiones necessario ex principiis naturalibus, et non aliter sunt naturalia præcepta, nisi ut ex illis principiis necessario colliguntur. Et ideo etiam non obstat quod materia sit mutabilis: nam lex naturalis discernit mutabilitatem in ipsa materia, et juxta illam accommodat præcepta: nam aliquid præcipit in illa materia pro uno statu, et aliud pro alio, et ita ipsa in se manet semper immutata, licet quoad nosstrum modum loquendi et per denominationem extrinsecam quasi mutari videatur.

10. *An lex naturæ possit deleri a mentibus hominum, ac proinde ita mutationem subire.* — *Responsio.* — Alia difficultas hic occurrebat, quia videtur lex naturæ posse de mentibus hominum deleri, ac subinde esse mutabilis quasi per separationem a subjecto, sicut scientia, quæ ex parte objecti immutabilis veritatis est, in subjecto corrumpi potest per errorem. Sed hæc difficultas quantum ad rem attinet sufficienter tacta est supra capite octavo, ubi diximus de ignorantia quæ in hanc legem cadere potest. Dicimus ergo breviter legem hanc non posse omnino deleri de mentibus

hominum: quoad aliqua vero præcepta posse ignorari, et fortasse non ab omnibus hominibus. Nam licet quædam gentes errent circa unum præceptum, aliæ circa aliud; nullum tamen esse videtur, quod non aliquibus saltem hominibus per lumen naturale manifestetur, et hoc satis est ut simpliciter dici possit nullum præceptum naturale totaliter deleri, etiam per ignorantiam. Adde vero per errorem vel ignorantiam non mutari legem in se, sed occultari, seu nesciri, quod longe diversum est. Nam, licet omnia præcepta legis naturalis sint immutabilia, non tamen omnia sunt æque nota, et ideo inconveniens non est ut aliqua ignorari possint. Alia difficultas hic occurrit de epikia, quæ gravior est, et propriam disputationem requirit, quam infra capite decimo-sexto trademus.

CAPUT XIV.

UTRUM JUS NATURALE MUTARI VEL DISPENSARI POSSIT PER HUMANAM POTESTATEM.

1. *Prima opinio asserentium jus naturale posse in particulari per potestatem humanam dispensari.* — Quamvis hæc quæstio videatur ex præcedenti definita, nihilominus non desunt graves doctores qui absolute dicant posse dispensari interdum per hominem in jure naturali, vel mutari per jus humanum, vel gentium, vel civile. Non quidem quoad omnia jura naturalia: fatentur enim hanc mutationem non habere locum in primis principiis juris naturæ, nec in conclusionibus illis propinquis de quibus sentiunt procedere omnia dicta in superiori capite: solum ergo in quibusdam rebus seu præceptis magis remotis dicunt posse fieri hanc mutationem: non universalem per modum abrogationis, sed particularem per modum dispensationis, vel diminutionis. Ita expresse declarat Glossa in capite *A nobis* de Deci., verbo *Exemptos*. Idem sentit Glossa in l. *Manumissiones*, verb. *Nascerentur*, et Glossa 1 in l. *Jus civile*, ff. de *Justitia et Jure*. Sequitur Abbas in dicto capite *A nobis*, n. 4, et in capite *Cum tanto*, de *Consuet.*, n. 3, et c. *Quæ in Ecclesiarum*, de *Constit.*, n. 11, ubi etiam Felin., n. 26, et ibi Innocent. et alii communiter. Copiosius vero et distinctius tradidit hanc sententiam Angel. verbo *Papa*, n. 1, ubi specialiter de pontificia dispensatione loquitur, Navarrus etiam cons. 2, Qui filii sint legi, n. 8, dicit, posse Papam limitare legem naturalem et divinam, et dispensare circa il-